

Lea KUHAR
Filozofski inštitut ZRC SAZU

McKenzie Wark
**Molekularno rdeče:
teorija za dobo antropocena**
Sophia, Ljubljana 2018, 323 strani,
20,00 EUR
(ISBN 978-961-7003-28-4)

Po *Hekerskem manifestu*, ki ga je leta 2008 prevedla založba Maska, smo desetletje kasneje v okviru založbe Sophia pridobili tudi slovenski prevod dela *Molekularno rdeče: teorija za dobo antropocena*. Omenjeni deli sta zgolj manjši del obsežne bibliografije, številnih člankov in nekaterih umetniških del Kenneth McKenzie Wark, predavateljice na sloviti newyorški *The New School for Social Research*. Warkova je znana predvsem po svojem delu na področju medijske in kritične teorije, teorije novih medijev in situacionistične internacionale. Sloves ene najpomembnejših teoretičark sodobne medijske in kritične teorije si je pridobila predvsem z raziskovanjem novih sistemov informacijskih nadzorov ter oblik izkoriščanja in odtujitev, ki jih ti povzročajo. V delu *Gamer Theory* (2007) tako trdi, da družbeni prostor po nastopu novih informacijskih tehnologij ni več *topografski*, kar pomeni, da ne poskuša vzpostaviti povezave med različnimi elementi ali načrtati vnaprej določene smeri premikanja med njimi. Ravno obratno, prostor novih informacijskih tehnologij je *topološki* prostor, tj. prostor, ki poudarja čisto mnoštvo

elementov, katerih medsebojnih povezav ni mogoče enoznačno načrtati. V najnovejšem delu *Capital is Dead: Is This Something Worse?* (2019) dodaja, da se je prek lastništva in nadzora nad informacijami opolnomočil nov vladajoči razred. Ta ne vlada zgolj delavcem, temveč tudi tistemu, kar je bilo tradicionalno pojmovano kot kapital. Poleg zanimivega raziskovalnega področja Warkino pisanje odlikuje tudi široko poznavanje klasičnih leposlovnih in znanstvenih del ter del sodobnih teoretikov, predvsem s področij marksizma, britanskih kulturnih študij, nemške kritične teorije in francoskega poststrukturalizma. Kot je razvidno v enem izmed njenih najbolj odmevnih del *General Intellects: Twenty-One Thinkers for the Twenty-First Century* (2017), pri pisanju svoje lastne teorije ne izpostavlja izrednih posameznikov, temveč gradi mrežo različnih teoretikov, ki predstavljajo splošni intelekt današnje dobe.

V delu *Molekularno rdeče* avtorica razvija teorijo za dobo antropocena, tj. teorijo za obdobje v zgodovini Zemlje, ko naravne in človeške sile postanejo tako prepletene, da usoda drugih zaznamuje usodo prvih. Osnovna premisa knjige je, da je zgolj eno izmed osvobodilnih gibanj preteklih treh stoletij doseglo neomejen uspeh. To gibanje ni osvobodilo delavskega razreda, naroda, spola ali ostalih identitet. »Sprostilo je kemično snov, element: *ogljik*« (str. xvi-xvii). Kljub začetnim napovedim, da naj bi bila doba antropocena neločljivo povezana z »zgodbo o

ogljikoosvobodilni fronti« (str. xvii), pa se avtorica v knjigi zelo malo posveča okoljski problematiki. V uvodu sicer razloži nekatere osnovne koncepte te teme, nato pa se je skorajda ne dotakne, vse do zadnjih nekaj deset strani, kjer je prebrati še nekaj misli. Med drugim ponudi hiter pregled avtorjev, ki so se doslej ukvarjali z meteorologijo, vremenskimi pojavi in problematiko podnebnih sprememb, kot so npr. Eduard Brückner, Svante Arrhenius, Thomas Chamberlin, G. S. Callendar in Vilhelm Bjerknes. Veliko bolj kot podnaslovu je avtorica zvesta naslovu knjige. S konceptom *molekularnega* aludira na konceptualni aparat Félixu Guattarija. Za razliko od molarnih oz. obsežnih procesov pomenijo molekularni procesi manjše sile, ki lahko razkrijejo svoje učinke šele po nekaj milijonih let. *Rdečo* v naslovu lahko po drugi strani razumemo na več načinov. Predstavlja lahko tako nebo, polno izpusnih plinov, kot tudi nekakšno zavezanost avtoričinega dela njenim predhodnikom – marksističnim revolucionarjem in piscem znanstvene fantastike. Naslov in podnaslov povezuje posebna metoda *odbiranja*, ki predstavlja rdečo nit celotnega dela. Metodo avtorica opiše kot »iz arhiva odbiramo tiste struje marksistične teorije, ki se jim antropocen že kaže kot predmet misli in delovanja, le da ga niso tako imenoval« (str. xxv).

Odbiranje marksističnih teorij je v knjigi razdeljeno na dva dela, v vsakem sta obravnavana po dva glavna avtorja. V prvem delu sta to socijalistična teoretika iz prve polovice

dvajsetega stoletja: Aleksander Aleksandrovič Bogdanov, ustanovitelj *Proletkulta* in Leninov tekmeč – tako v političnem boju kot v igranju šaha –, ter Andrej Platonov, Stalinov nasprotnik in vodja sovjetskega inštituta za razvijanje tehnike transfuzije krvi – tehnike, ki ga je na koncu tudi pokončala. Teorija Bogdanova je za Warkovo ključnega pomena, saj naj bi ponudila »bazo, na kateri je mogoče zgraditi prakso vednosti za dobo ogljikoosvobodilne fronte« (str. 9). Pri tem ima v mislih predvsem koncept *tektologije* Bogdanova, ki ga opredeli kot »diskurz o oblikah« (str. 58), »organizacijsko metodo« (str. 60), »prvi, morda prezgodnji poskus sistemske teorije« (str. 82), »slutnjo nekakšne 'bočne' organizacije vednosti v svetu« (str. 82). Njena stava je, da je s pomočjo tektologije mogoče zgraditi *nizko teorijo*. Za razliko od *visoke teorije*, ki predstavlja »specializirano področje, ki prek sistematične produkcije relacij znotraj jezika producira vednost o svetu«, naj bi nizka teorija iz posameznih delovnih procesov pridobivala »tiste diagrame oblik in razmerij, ki bi se jih dalo eksperimentalno uporabiti kje drugje« (str. 39). Medtem ko naj bi visoka teorija predstavljala diskurz gospodarja, je nizka teorija oblika *détournementa*, prestavljanje med praksami, ki enakovredno stojijo druga ob drugi. Tudi dela Platonova so povezana s to delitvijo, saj ga avtorica uporabi za prikaz, kaj ostane od ponesrečenih revolucionarnih poskusov, ki temeljijo na visoki teoriji. V svojih delih Platonov zgodovine revolucij namreč »ne

skicira od spodaj, temveč od *bolj spodaj kot spodaj*» (94). Osredotoči se na sirote, ljudi brez zemlje, potepuhe in ostale družbene odpadnike, ki niso formirani v delavski razred. Warkova pravi, da je pisanje Platonova popis vsakdanjega življenja, ki se osredotoča na »ostanke in usedline« (str. 95) poskusov, da bi karkoli delovalo.

Drugi del knjige prestavi bralca v Kalifornijo poznega dvajsetega stoletja in se osredotoča na Donno Haraway, avtorico *Kiborškega manifest* (1985), ter Kima Stanleyja Robinsona, pisca znanstvene fantastike, ki je znan predvsem po trilogiji *Mars* (1993–96). Harawayjino delo je prikazano kot sodelovalni in kolektivni projekt različnih piscev. Ne gre torej za enotno misel ene avtorice, temveč za kompozit različnih del, ki ga Warkova poimenuje »kiborg Haraway« (str. 164). Kompozit sestavljajo dela, ki predstavljajo ključne vire Harawayjine teorije (Paul Feyerabend), dela njenih kolegic (Karen Barad) in dela njenih študentov (Paul Edwards). S pomočjo teh avtorjev želi Warkova zasnovati možnost mišljenja, ki bi prepletalo človeške in druge organske snovi, s čimer želi vzpostaviti revidirani empiriomonizem, tj. »revidirano tektologijo, v kateri bi humanistični slog misli lahko sodeloval z znanostmi, vendar brez brezplodnih poskusov, da bi jim karkoli predpisoval, a tudi ne da bi sprejemal naivni znanstveni realizem« (str. 247). Pri tvorjenju revidiranega empiriomonizma ima znanstvenofantastična literatura ključen pomen. Po mnenju avtorice so namreč ravno dela

znanstvene fantastike »ena od različic popularnega in afektivnega načina pisanja nizke teorije, ki je blizu izkustvu tehničnega in znanstvenega dela našega časa« (str. 247). Dela Kima Stanleyja Robinsona so zanj paradigmatični primer, saj jih ne prežema en svetovni nazor, temveč so rezultat številnih, med seboj prepletenih znanstvenih, tehničnih, političnih in kulturnih del.

Kot je razvidno iz poskusa povzetka, je tudi knjiga *Molekularno rdeče* sama po sebi določen hibrid. Je kompilacija številnih avtorjev iz različnih zgodovinskih obdobj in različnih teoretskih smeri; podprta je z nadvse raznolikim spektrom teoretskih konceptov. Knjiga je sicer polna konkretnih primerov, predvsem iz del omenjenih piscev znanstvene fantastike, na trenutke pa je v njej težko najti rdečo nit. Bralec se težko otrese občutka, da med posameznimi poglavji ni zares logičnega sosledja in da nabor vključenih mislecev ni vnaprej premišljen, temveč temelji na verigi avtoričinih asociacij. To seveda ni problem sam po sebi. Kot smo že omenili, je osnovni projekt knjige zaznamovan z iskanjem decentralizirane vednosti in moči, ki bi tvorila novo vrsto teorije, ki bi se razlikovala od visoke teorije predhodnikov. Kot v spremni besedi pove Primož Krašovec, je bil to tudi glavni razlog za prevod knjige. Lahko bi torej rekli, da je knjiga zastavljena kot poskus prakticiranja nizke teorije, zaradi česar se mora izogniti določenemu načinu podajanja vednosti o svojem predmetu. Na to bi najverjetneje pristala

tudi sama avtorica, ki na koncu knjige doda: » ... morda je bolje, da z zornega kota dela izdelujemo nekonsistentno polje misli, kakor da kot sodobna filozofija še naprej izdelujemo konsistentno linijo, katere središče je kakšen avatar objekta ali subjekta« (str. 299).

Poleg občutka zmedenosti, ki ga knjiga vzbuja pri bralcu in za katerega bi lahko trdili, da je vsaj do neke mere gotovo nameren, bi želeli opozoriti še na paradoks, ki je opazen skozi celotno delo. V četrtem poglavju avtorica zapiše, da »praksa potrebuje konceptualni prostor, ki bi spoznavne preteklosti povezoval z možnimi prihodnostmi« (str. 273). Vendar pa se zdi, da ima kljub nenehnemu zatrjevanju, da mora biti ta prostor čim bolj odprt, za avtorico tak prostor zgolj dve možni obliki. Ali obstaja kot visoka teorija, torej kot teorija, ki je »dron, sodnik, zakonodajalec in policist hkrati« (str. 166), ali pa se vzpostavi kot verzija »ploščate ontologije« (str. 282), znotraj katere je potrebno najti samo dovolj nevtralno metodo, s katero je mogoče med seboj povezati posamezne elemente družbe in nedružbe. Ali obstaja kot diskurz gospodarja ali pa kot množstvo različnih pozicij, znotraj katerega ni dominantnega elementa. Konstantnim pozivom navkljub, da moramo biti odprti za nove ontologije, avtorica tu povsem spregleda ostale teoretske pozicije. Na nekem mestu sicer omeni avtorja, kot sta Slavoj Žižek ali Alain Badiou, ki se želita vsak na svoj način izogniti prav binarni opoziciji med *enim* in *mnoštvom* ter utemeljiti novo ontologijo na tretji možnosti,

to je na *ne-usem*, vendar pa ju avtorica označi za »dediča zahodnega marksizma« (246) in ju brez argumenta ali resnega premisleka preprosto strpa v kategorijo visoke teorije. Kljub temu da lahko torej osnovnim poantam *Molekularno rdečega* zgolj pritrdimo – strinjamo se s tem, da potrebujemo novo teorijo za dobo antropocena, in strinjamo se s tem, da mora biti ta teorija vsaj do neke mere vzpostavljena kot kritika visoke teorije –, je vendarle potrebno poudariti, da zahteva po nizki teoriji ni niti nova niti ni, vsaj ne v dani knjigi, podana na posebej zanimiv ali jasen način.

Nejc Pulko

Yuval Noah Harari

Sapiens: Kratka zgodovina človeštva
Mladinska knjiga/*cf., Ljubljana 2014,
440 strani, 15,99 EUR
(ISBN 978-961-01-4492-2)

V znanstveni monografiji – mednarodni uspešnici, ki je bila do leta 2017 prevedena v 45 jezikov, njen avtor Yuval Noah Harari z multidisciplinarne perspektive predstavlja in razlaga prelomne spremembe, ki so odločujoče vplivale na razvoj človeške vrste homo sapiens. Znotraj štirih delov na približno 400 straneh sistematično prikaže empirične podatke o paradigmah, ki so pomembno zaznamovale potek svetovne zgodovine. Osredini se na kognitivno revolucijo, prihod kmetijstva, združevanje človeštva in znanstveno revolucijo. S temi procesi dokazuje, kako je homo

sapiensu uspel preboj od savanskega človeka do večjih, bolj kompleksnih skupin, ki so na koncu preplavile Zemljo.

Osrednja trditev monografije je, da je bil homo sapiens še do nedavnega nepomembna človeku podobna opica, ki na okolje ni vplivala nič bolj, kot vplivajo gorile, kresnice ali meduze. Toda v tisočletjih, ki so sledila, se ji je – od prvotne naselitve v enem od kotičkov Afrike pred 150.000 leti – med procesi kolonizacije uspelo zavihetiti na sam vrh prehranjevalne verige. Zaradi preoblikovanja sveta v skladu s svojimi potrebami je začela povzročati številne zgodovinske katastrofe. Z demontiranjem ekosistemov, s povzročanjem vojn in izumrtjem sorodnih vrst je postala največja uničevalna sila, kar jih je ustvarila narava.

Še pred 100.000 leti je planet naseljevalo najmanj šest človeku sorodnih vrst in okoli 200 rodov velikih kopenskih živali, ki so tehtale po več kot 50 kilogramov. Harari vidi prazgodovinskega homo sapiensa kot ključnega krivca za izumrtje drugih človeških vrst, kot je bil na primer neandertalec, in izumrtje številnih drugih oblik megafavne. Opisovanje nasilnega odnosa homo sapiensa do drugih ekosistemov se tako pojavlja skozi celotno knjigo.

Glavni argument Hararija je, da homo sapiens prevladuje svetu zato, ker je edina žival, ki lahko fleksibilno sodeluje v velikem številu. Ta sposobnost izhaja iz njegove edinstvene (z)možnosti, da verjame v stvari, ki obstajajo izključno v domišljiji (na

primer bogovi, narodi, denar, človekove pravice in podobno). Do spremembe v načinu mišljenja je pri homo sapiensu prišlo v času *kognitivne revolucije*, verjetno nekje v obdobju 40 tisočletij, pred 70.000 do 30.000 leti. Tedaj so se spremenile notranje povezave v možganih homo sapiensa, ki so mu omogočile razvoj jezika in učinkovito sodelovanje z velikim številom neznancev. To naj bi bil po Harariju poglavitni razlog, da je homo sapiensu uspelo v le 80.000 letih – torej od prvotne naselitve vzhodne Afrike pred 150.000 leti – poseliti najbolj oddaljena in ekološko raznolika življenjska okolja. Zaradi pričakovanj po nadaljnji prevladi (dominaciji) v prehranjevalni verigi je preostale sesalce raje »potisnil v pozabo«, kot se metaforično rad izrazi Harari.

Potem ko je homo sapiens že tisočletja zavzemal svet, je potek svetovne zgodovine približno 10.000 pred našim štetjem privedel do druge prelomnice v človeškem razvoju, to je do *kmetijske revolucije*. Nov način življenja je ljudi prisilil k stalni naselitvi. Homo sapiensa so »udomačile« pšenica, riž in krompir, zaradi česar so od zore do mraka sejali, zalivali in pleli. Četudi je to povečalo količino hrane, pa še zdaleč ni pomenilo več prostega časa ali boljše kakovosti življenja. Nasprotno, povprečen kmet je delal več in trše kot lovec ali nabiralec, saj sta živinoreja in poljedelstvo prinesli nove obveznosti. Obilne kašče žita so privabljale tatove in spodbujale razmah vladarjev. Velike zaloge hrane so omogočile tudi silovit porast števila ljudi, zato vrnitev k

lovu in nabiralništvu ne bi bila smiselna, saj ne bi mogla več preživljati zapletene kmečke družbe.

S tem ko so človeške družbe po kmetijski revoluciji postajale čedalje večje, je družbeno sodelovanje pridobivalo vse večji pomen za naše preživetje. Harari v razpravi o *združevanju človeštva* trdi, da se je Sapiens v svoji zgodovini vedno bolj zatekal k politični in gospodarski soodvisnosti. Iz niza osamljenih ljudstev in kultur se je s postopno konsolidacijo političnih organizacij začela razvijati zgodovina ene same, med seboj povezane človeške družbe. Iznajdba denarja je nadomestila blagovno menjavo, kapitalizem pa je naposled vse pripadnike vrste homo sapiens pripeljal v globalni svet, v katerem trenutno živimo.

Približno okoli leta 1500 so začeli ljudje vse bolj spoznavati, da ne poznajo odgovorov na najpomembnejša vprašanja o življenju ter da je obstoječe znanje le začasno. Denimo: osvajalci izjemnih evropskih odprav v 15. in 16. stoletju so med poseljevanjem novih dežel verjeli, da lahko geografska odkritja, tehnične izboljšave in organizacijski razvoj povečajo količino svetovne proizvodnje, trgovine in bogastva. To je seveda (o)krepilo zaupanje v prihodnost, vera v rast in napredek pa sta privedli do *znanstvene* revolucije. Njeno gonilo so predstavljale milijarde dolarjev – osnovane na kreditu – vlad, skladov in zasebnih darovalcev, namenjene raziskovanju. Vendar so te prinesle bogastvo zgolj lastnikom kapitala in bančnikom, milijone delavcev pa obsodile na životarjenje v strahotni revščini.

Od začetka 16. stoletja se je po avtorjevih navedbah povečalo število svetovnega prebivalstva za 14-krat, obseg proizvodnje za 240-krat, poraba energije pa kar za 115-krat, pri čemer sta nam eksponenten razvoj omogočili prav znanstvena in industrijska revolucija. Tempo sprememb, zlasti v zadnjih dveh stoletjih, je bil tako hiter, da je družbena ureditev postala izredno dinamična. Brezmejna gospodarska rast, nebrzdano bogatenje in razraščanje humanistične vere (liberalizem) so homo sapiensa dvignili med »bogove«, kot senzacionalistično zapiše Harari. S tem želi povedati, da ljudje nismo bili še nikoli tako mogočni, čeprav imamo o tem, kaj naj z vso to močjo počnemo, slabe predstave. Za prihodnost ni tako nič bolj nevarnega kot nezadovoljni in neodgovorni pripadniki vrste homo sapiens, ki ne vedo, kaj bi pravzaprav radi.

Zaradi napredovanja iz kanujev na galeje, nato pa s parnikov na raketoplane, je naša pot v prihodnost še toliko bolj nepredvidljiva. Še posebej zaradi korenitih sprememb na področjih umetne inteligence, nevroznanosti in nanotehnologije, na katere nas opozarja Harari. Ti nam v zadnjih desetletjih omogočajo proizvodnjo računalnikov z zmožnostjo samostojnega razvoja in mišljenja. Avtor drzno predvideva, da bo tehnični razvoj že v 21. stoletju povzročil zamenjavo vrste s popolnoma drugačnimi bitji. Ta se bodo od človeka razlikovala po svoji podobi in imela tudi drugačne spoznavne ter čustvene procese. Znanstveniki, ki delajo na projektu

---

Gilgameš, ocenjujejo, da bo peščica ljudi že do leta 2050 postala neumrljiva. Namen je torej dati človeški vrsti večno življenje. Toda vprašanje je, ali nam bo do takrat uspelo najti tudi zadovoljstvo. Že zaradi dokazane nagnjenosti homo sapiensa k zlorabi moči je morda naivno verjeti, da bo ljudi večja moč tudi bolj osrečila.

Vsebina Hararijeve monografije je pomembna za kritično misleče, samoreflektirajoče se homo sapiense. Avtor nam predstavi zadnjih 150.000 let razvoja vrste homo sapiens. Iz knjige torej izvemo le za okoli šest odstotkov »Kratke zgodovine človeštva«, ki se je začela pred 2,4

milijona let. Vendar je to dovolj, da prek natančno oblikovanih zgodb v knjigi ugotovimo, kako je homo sapiens postopno zamenjal svoje tesno sožitje z naravo za odtujenost in pohlep. Pri tem je postal pravi rekorder po številu človeških žrtev in drugih živalskih vrst, ki so izumrle zaradi njegovih okrutnih ravnanj. Zadnjih nekaj strani knjige avtor nameni razmisleku o položaju homo sapiensa v sedanosti in svarilom za bodočnost. Zlasti odpira vprašanja in razpravlja o tem, kakšna naj bi bila naša prihodnost in ali jo bomo zaradi napovedi razvoja umetne inteligence sploh še mogli nadzirati.